

סידור אבי חי

אביגדור שנאן

לא התכוונתי להשיב לידידי, ד"ר בר אילן (להלן אקרא לו בשם מאיר), אבל אומר דבר בעקבות מה שאמר כאן, ולמרבית הדברים שאמר אני מצטרף בנפש חפצה: רוב הסידורים שבידינו אינם ממלאים את תפקידם כראוי, אינם מרחיבים את הדעת ודווקא מרחיקים את האדם מבוראו. אני רוצה לומר משהו על "סידור אבי חי", ובמיוחד מן הצד הטיפוגרפי, העיצובי, אשר מאיר הרחיב עליו את הדיבור.

"סידור אבי חי" שהוצא על-ידי קרן אבי חי, בהשקעה כספית גדולה, הוא סידור שבא לפתור חלק מן הבעיות שמאיר הצביע עליהן, אבל גם לעסוק בעניינים אחרים. באופן עקרוני הוא בא להעניק תשובות לשאלות שמרבית המתפללים אמורים לשאול את עצמם: מה אני אומר? מדוע אני אומר זאת? מאימתי נוהגים לומר טכסט זה? מה תפקידו בתפילה? כיצד הוא משתלב בתוך הסידור כולו?, ועוד שאלות כיוצא באלה. ישבנו – ועדת היגוי בת שבעה חברים, מהם שני רבנים, שני אנשי אקדמיה ואנשי חינוך מובילים, ביניהם גם כאלה הקרויים חילוניים – והחלטנו שמן הראוי לעצב סידור חדש לעם ישראל, שיסביר למתפלל מה ולמה הוא אומר, ויאפשר למי שאינו מתפלל לדעת כיצד מתפללים ומה בדיוק מתרחש ב"מסתריו האפלים" של בית הכנסת. כי הבעיה המרכזית של הסידורים שבידינו נובעת מן העובדה שסידורים אלה מיועדים למי שיודע להתפלל, ורק הוא יכול למצוא את ידיו ורגליו במבוכיהם.

קרן אבי חי השקיעה מאמץ ומשאבים בקבוצות מיקוד של אנשים שונים מן החברה הישראלית, מתפללים וכאלה שאינם מתפללים, ובדקה יחד עמם את הצורך בסידור חדש ואת אפשרויות השימוש בסידורים הקיימים. הסתבר שדברים שהם בסיסיים עבור המתפלל הם חידה גמורה לדידו של מי שאיננו פוקד את בית הכנסת. זה האחרון לא ידע היכן למצוא בסידור את "יעלה ויבוא", דרך משל, ולא מבין מה פירוש האותיות הקטנות (של "מודים דרבנן") הנדפסות בשולי ברכת ההודיה. ומשפט כגון: "ברוך אתה ה' האל הקדוש, בעשי"ת: המלך הקדוש" נראה כקוד של אנשי חללית מעולם אחר.

שחרית לשבת, פסוקי סיום ספרי
תהילים, סידור אבי חי, הוצאת
ידיעות ספרים, תל-אביב, תש"ס.

שחרית לשבת

הָלְלוּהוּ בְּתוֹף וּמְחֹל, הָלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֶגְבִּי:
הָלְלוּהוּ בְּצִלְצָלִי שְׁמַע, הָלְלוּהוּ בְּצִלְצָלִי תְרוּעָה:
חן כָּל הַנְּשָׁמָה תִּהְלֵל יְיָ הָלְלוּהָ:
כָּל הַנְּשָׁמָה תִּהְלֵל יְיָ הָלְלוּהָ:

פסוקי סיום ספרי תהלים

בְּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן.
בְּרוּךְ יְהוָה מְצִיּוֹן, שְׁכֵן יְרוּשָׁלַם, הָלְלוּהָ.
בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדְךָ.
חן וּבְרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם,
וְיִמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ, אָמֵן וְאָמֵן.

ברכת דוד

עמדה וַיִּבְרַךְ דָּוִד אֶת יְהוָה לְעֵינָיו כָּל הַקֶּהֱל, וַיֹּאמֶר דָּוִד דְּבָרִי-הַיְמִיִּם א כט, י-יג
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְהוָה הַגְּדֹלָה

במנים: חלילים. צלצלי שמע: מצילתיים. צלצלי תרועה: חצוצרות.

פסוקי סיום ספרי תהלים: ספר תהלים מורכב מחמישה ספרים, ובסוף כל אחד מהם [מזמורים מא, עב, פט, קו, קנ] דברי חתימה חגיגיים. מאז ימי הביניים נהגו לצרף לאחר אמירת המזמורים המסיימים את ספר תהלים גם כמה מחתימותיהם של שאר הספרים [מזמורים עב, פט] ואולי נאמרו במקור גם חתימות נוספות], כדי לתת ביטוי לכל חלקיו של הספר. לכאורה צריך היה להמשיך כעת באמירת הברכה החותמת את "פסוקי דזמרה", אך עם הזמן נוספו לפניה קטעי שבח מקראיים נוספים, כמפורט להלן [ברכת דוד, תפילת הלויים בימי נחמיה ושירת הים].

ברכת דוד: אלה הם דברי דוד בסוף ימיו, במעמד שבו מסד לשלמה בנו את כל מה שהכין לבניית המקדש. אמירת קטע זה בתפילה ידועה מאז ימי הגאונים. הפסוק האחרון, "ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך", מתקשר בבירור אל התהילה שב"פסוקי דזמרה".

לאחר בדיקה מקיפה ומחקר שסרק את מאתיים הסידורים האחרונים שנדפסו ומצויים בבית הספרים הלאומי, ראינו כי יש הרבה מה ללמוד מקודמינו, ועם זה ניסינו לפרסם סידור שיהיה טוב יותר ויעיל יותר ונאה יותר מן הקיימים. אני מקווה שהצלחנו בכך.

לכן החלטנו שהעמוד יהיה מורכב מארבעה מרכיבים: (1) נוסח התפילה – "נוסח ספרד" בדיוקנות, על-פי סידורים מוגהים היטב, מבלי להכניס בו שינויים. (2) הוראות למתפלל – מה אומרים, מתי אומרים, איך אומרים, מתי מנשקים את הציציות ומתי צועדים אחורנית, ומה קורה למי ששכח לומר "יעלה ויבוא", ועוד. הוראות התפילה נוסחו בדרך שגם מי שאינו מתפלל יוכל להבין אותן. כיצד יבין מי שלא מכיר את הסידור משפט כגון "ביום שאין אומרים תחנון, אין אומרים צדקתך צדק?" משפט זה מצוי במנחה של שבת, ובשבת אין אומרים תחנון, אם כן, מה עושה משפט כזה בתפילת השבת? ברור שצריך לנסח ולומר: "כאשר שבת חלה בתאריך שבו אין אומרים ביום חול תחנון – אזי אין אומרים בשבת זו את הקטע הפותח במילים 'צדקתך צדק'". (3) ביאורי מילים, בכוונה להביא פשוט ולא

להסתבך בדרשות מיותרות, ומראי מקום למקורותיהם של אותם טכסטים בסידור שנלקחו מן המקרא או התלמוד וכו'. (4) רקע היסטורי-מדעי לתולדות כל תפילה ויחידה בסידור: מתי נתחברה או מתי הופיעה לראשונה, מתי נזכרת לראשונה ומתי הוכנסה לסידור, וכו'. דברי רקע אלה נכתבו על בסיס המחקר הענף בסידור התפילה ובתולדותיו שנערך – בעיקר באוניברסיטאות ובמכוני מחקר – מזה דורות.

מבחינת העיצוב היתה להחלטה זו משמעות רבה. העמוד עשוי להיות דחוס ביותר אם צריך להביא בו גם טכסט של תפילה, גם ביאורי מילים, גם מראה מקומות למקורות, גם ביאורי מילים וגם רקע היסטורי. יחד עם זה רצינו שהעמוד גם "ינשום", יהיו בו חללים ואוויריות. לשם כך החלטנו כמה החלטות שיש להן השלכה על עיצוב העמוד. הטכסט של התפילה מחולק לשורות על פי משמעותן. אנחנו לא ממלאים את העמוד מימין לשמאל ועוברים משורה לשורה גם באמצע עניין. אם מדובר במזמורי תהילים, הם בוודאי ראויים שכל פסוק יופיע בפני עצמו בשורה נפרדת, הרי זאת אופייה של שירה. ואם אין מדובר במזמורי תהילים, אלא בפרוזה נשגבה כגון תפילת "נשמת" או "ברוך שאמר", יש אמנם לחלק את הטכסט על פי חלוקתו הפנימית, כל יחידת משמעות בנפרד, ולא למלא את העמוד. דבר זה מגדיל את מספר השורות, אבל גם מאפשר יותר מרחב ונשימה בעמוד, ואף מבהיר את משמעות הדברים שהמתפלל אומר.

לגבי גודל האות הגענו למסקנה הפוכה מזו של מאיר. גיוון האותיות מאפשר הרבה, אבל ראינו כי מה שהודפס באות קטנה איבד במשך הזמן את ערכו. בליל שבת עוברים מן המזמורים אל "לכה דודי", והרבה מדלגים על "אנא בכוח". וגם הבודדים שאומרים אותו ממלמלים אותו במהירות. הדבר קרה ככל הנראה בשל מחסור באותיות עופרת לסידור הטכסט, והמדפיסים החליפו מפעם לפעם את סוג האותיות ואת גודלן, לא מתוך כוונה להבדיל בין חשוב וחשוב פחות, אלא כדי לגוון, לעשות שימוש טוב יותר בעמוד ועוד. כך ארע גם לפיוטים של הימים הנוראים. חלק מהם נאמרים בקול רם ובהדר אדיר, כי הם נדפסו באות גדולה, ואחרים מתמלמלים להם או נעלמו לחלוטין. לא רצינו לחלק ציונים ליחידות השונות של התפילה, והחלטנו על אות אחידה לאורך כל הסידור. המעצבת הנפלאה שלנו, גב' תחיה רוזנטל, בחרה – לאחר שקבוצות מיקוד הביטו בהצעות השונות – בגודל האות ובסוג האות, וכך הדפסנו את הסידור.

הטכסט, כמובן, מנוקד, ובשלב מסוים גם חשבנו להוסיף סימנים להבדיל בין מלרע ומלעיל, אך חזרנו בנו כשראינו כי הסידור הופך למסורבל ביותר והעמוד עמוס יתר על המידה. אם המתפלל מסידור אבי חי לא יבחין בין אתה במלעיל לאתה במלרע – מן השמים ירחמו, ויהיה דילוגנו עליו אהבה. ועוד החלטנו, דבר שלא קל היה לבצעו, כי לא נעביר חומר ממפתח (double spread)

מתוך שחרית לשבת, סידור
אבי חי, הוצאת ידיעות ספרים,
תל-אביב, תש"ס.

תִּתְּבָרֶךְ לְנֶצַח, צוּרֵנוּ מִלְכֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ, בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים,
יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעֹד, מִלְכֵנוּ, יוֹצֵר מִשְׁרָתִים,
וְאֲשֶׁר מִשְׁרָתָיו כָּלֵם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם,
וּמְשַׁמְּעִים בִּירְאָה יַחַד בְּקוֹל
דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם.
חן כָּלֵם אֲהוּבִים, כָּלֵם בְּרוּרִים,
כָּלֵם גְּבוּרִים, כָּלֵם קְדוֹשִׁים,
וְכָלֵם עוֹשִׁים בְּאֵימָה וּבִירְאָה רְצוֹן קוֹנֵם.
וְכָלֵם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בְּקִרְשָׁה וּבִטְהָרָה,
בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה,
וּמְבָרְכִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְפָאֲרִין,
וּמַעֲרִיצִין וּמְקַדִּישִׁין וּמְמַלִּיכִין,
אֶת שֵׁם הָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל,
הַגְּבוּר וְהַנּוֹדָא, קְדוֹשׁ הוּא.
חן וְכָלֵם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה,
וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוֹת זֶה לָזֶה,
לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצֵרֵם בְּנִחַת רוּחַ, בְּשִׁפְהַ בְּרוּרָה וּבְנִעִימָה,

---

קְדוֹשִׁים: כינוי למלאכים. **מִשְׁרָתִים:** המלאכים. **בְּרוּם עוֹלָם:** בשמים ממעל. **בְּרוּרִים:** ברים, טהורים. **מְקַבְּלִים...**
רְשׁוֹת זֶה לָזֶה: מכבדים זה את זה בזכות להיות הראשון שיקבל עול מלכות שמים. **בְּנִחַת רוּחַ:** בעונג. **בְּשִׁפְהַ בְּרוּרָה**
וּבְנִעִימָה: בשפה צחה ובקול נעים.

בה גם דברי התהילה שהם אומרים יום לבוראם. הקדושה נאמרה בתוך ברכה זו בארץ ישראל רק
ביום השבת, אך בבבל היא הועברה גם אל התפילה היומיומית, וכך נתקבל בכל מקום. בנוסחה של
הקדושה נותר שריד לפיוט אלפביתי קדום ["אהובים, ברוּרִים, גִּיבוּרִים"] והיא משופעת בחזרות
המעצימות את חגיגות המעמד.

זכר הבת

זכר הבת, סידור אבי חי,
הוצאת ידיעות ספרים,
תל-אביב, תש"ס.

מנהג שמקורו בבני עדות המזרח, ההולך ותופס לו מקום בחברה כולה, הוא המנהג לערוך מסיבה לרגל הולדת בת, זמן לא רב לאחר לידתה [אין למנהג זה תאריך קבוע]. במסגרת המסיבה שבים ומכריזים על שמה של הילדה, וחוגגים את האירוע בשירים ובפיוטים. ויש הנוהגים לומר במסגרת זו את הקסעים הבאים:

יוֹנְתִי בְּחַגֵּי הַסֵּלַע, בְּסֵתֶר הַמִּדְרָגָה, הִרְאֵנִי אֶת מִרְאִיךָ,
הִשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ, כִּי קוֹלְךָ עָרֵב וּמִרְאִיךָ נָאוֹה:

וכשהבת היא בת בכורה לאמה, מוסיפים ואומרים:

אֶחָת הִיא יוֹנְתִי תַמָּתִי, אֶחָת הִיא לְאִמָּה, בָּרָה הִיא
לְיֹלְדָתָהּ, רְאוּהָ בָנוֹת וְיֹאשְׁרוּהָ, מְלָכוֹת וּפִילָגְשִׁים וְיִהְיֶה לָהּ:

ומכריזים על שמה של הבת בנוסח זה:

מִי שֶׁבָּרַךְ אֲמוֹתֵינוּ הַקְדוּשׁוֹת וְהַטְהוּרוֹת – שָׂרָה רַבֵּקָה רַחֵל וְלֵאָה, מְרִים
הַנְּבִיאָה וְאַבְיגַיִל וְאַסְתֵּר בַּת אֲבִיחַיִל – הוּא יְבָרֶךְ אֶת הַיְלָדָה הַנְּעִימָה
הַזֹּאת, וְיִקְרָא שְׁמָהּ [פּלִטִית בַּת פּלִיט וּפּלִטִית] בְּמָגֶל טוֹב וּבִשְׁעַת בְּרָכָה, וְיַגְדִּלָּהּ
בְּבְרִיאוֹת, שְׁלוֹם וּמְנוּחָה, וְיַזְכֶּה לְאִבֶּיהָ וּלְאִמָּהּ לְרֵאוֹת בְּשִׂמְחָתָהּ וּבְחִפְתָּהּ,
בְּבָנִים וּבְבָנוֹת, בְּעֶשֶׂר וּכְבוֹד, דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יְנוּבֹן בְּשִׁכָּה, וְכֵן יְהִי רָצוֹן
וְנֹאמַר אָמֵן.

וממשיכים בחגיגה, בסעודה, בשירים ובשמחה.

■ זכר: מתנה, שי. חגוי הסלע: ניקי הסלעים. סתר המדרגה: המקומות הנסתרים שבין הסלעים המדורגים.
תמתי: יפתי. ברת: נקיה, צחה. ויאשרוה: שיבחו והיללו אותה. אביגיל: אשת נבל הכרמלי שנישאה למלך דוד
[ובמסורת המדרשית היא נתפסת כצדקת]. אסתר בת אביחיל: גיבורת מגילת אסתר. בניס: צאצאים [כל מי
שנבנה מן האדם]. דשנים וכו': גם בזקנתם יתנו תנובה, פרי, כלומר יהיו במלוא כוחם [על פי תהלים צב, טו].